پرۆفیسۆر ماکس ئەبراهامۆ
بۆ گوڵان:

حکومەتی عێراق لە توانایدا نییە کێشەکانی چارەسەر بکات، بۆیە باشترین رێگە ئەوەیە وڵاتەکە دابەشبکرێت

پرۆفیسۆر ماکس ئەبراهامۆ ئوستادی زانستی سیاسەتە لەزانکۆی باکووری رۆژهەڵاتی بۆستن و پسپۆر و تایبەتمەندە لە هۆکارەکانی شەڕی ناوخۆ، یاخیبوون، تیرۆریزم و وەڵامدانەوەی حکومەت بۆ چارەسەرکردنی کێشەی تیرۆریزم، بۆ قسەکردن لەسەر ئەو بارودۆخەی ئێستا لە عێراقدا هاتۆتە ئاراوە و دارمانی سوپای عێراق و داگیرکردنی چەند شارێکی گەورە لەلایەن تیرۆریستانەوە، ئەم وتووێژەمان لەگەڵ پرۆفیسۆر ماکس ئەبراهامۆ ئەنجامداو بەمجۆرە وەڵامی پرسیارەکانی گوڵانی دایەوە.

*** ئەمجارەیان لە عێراق و سوریا خەریکە تیرۆریزم ئاراستەیەکی دیکە وەردەگرێت، لەکاری خۆکوژییەوە بەرەو کۆنترۆڵکردنی شارە گەورەکان هەنگاویان هەڵگرتووە، ئایا خوێندنەوەی تۆ بۆ ئەم بارودۆخە تازەیەی عێراق چییە؟**

- بواری شارەزایی من بریتییە لە دەرئەنجامە سیاسییەکانی تیرۆریزم، چونکە کاتێك تیرۆریزم هێرش دەکاتە سەر حکومەتێك، ئەوا مەبەستی ئەوەیە لە رووی سیاسییەوە باڵادەست بێت بۆ ئەوەی داواکاری و ئەجێندا سیاسییەکەی خۆی بهێنێتەدی. ئەمەش پێوەندی بە عێراقەوە هەیە، چونکە حکومەت لە شەڕدایە لەگەڵ هەموو جۆرە میلیشیا-تیرۆریستەکاندا. ئەوەی بۆتەهۆی ئەوەی عێراق حاڵەتێکی زۆر نائاسایی بێت، ئەوەیە کە زۆر نائاسایییە تیرۆریستان باڵادەست بن، چونکە بە دەگمەن تیرۆریستان دەتوانن خاك کۆنترۆڵ بکەن و شاری گەورە کۆنترۆڵ بکەن. ئەگەر بە شێوەیەکی گشتی قسە بکەین، ئەوا حکومەتەکان توانایەکی زۆر زیاتریان هەیە، ئەوان سوپایان هەیە و ژمارەیەکی زیاتریان لەبەردەستدایە. هەروەها بە گشتی تیرۆریستان کەمینەیەکن و بۆچوونەکانیان لە نێو بەشێکی بەربڵاوی خەڵکدا بوونی نییە، بە زۆری توانای ئەوە لە ئارادایە کە لەلایەن هێزەکانی حکومەتەوە تێکبشکێنرێن. ئەوەی لە عێراقدا بەدی دەکرێت، ئەم حاڵەتە نییە، بەڵکو پێدەچێت میلیشیاکان باڵادەست بن و دەست بەسەر شاری گەورەدا دەگرن و دۆخێکی پڕ لە توندوتیژی و مەترسیداریان دروست کردووە، کە نموونەیەکی زۆری- هاوشێوەی ئەمە- بوونی نییە لەبارەی ئەوەی میلیشیاکان بتوانن لەبەرامبەر حکومەتدا باڵادەست بن.

*** تا چ رادەیەك گواستنەوە لە ئەنجامدانی توندوتیژی و خۆتەقاندنەوە لەلایەن ئەل قاعیدەوە بەرەو دامەزراندنی وڵاتێکی تیرۆریستی رووداوێکی مەترسیدارە؟ ئایا ئەمە شکستی حکومەتەکە نییە کە خاوەنی بودجەیەکی زەبەلاح و خاوەن سوپایەکی گەورە و چەکی پێشکەوتووە؟**

- هەمیشە عێراق- ئەوەندەی من لەبیرمە کێشەی حکومڕانی هەبووە، چونکە هیچ کاتێك نەبووە خەڵك بە یەکڕیز پشتیوانی سەرکردەیەك بکەن. بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ سەددام لە دەسەڵاتدا بوو، بەڵام بە دڵنیاییەوە نوێنەرایەتی بەرژەوەندی بەشی زۆری عێراقیەکانی نەدەکرد. ئێستاش مالیکی لە دەسەڵاتدایە، کە بە شێوەیەك لە شێوەکان خاوەنی پشتیوانی سیاسی نییە لەلایەن خەڵکی عێراقەوە، کەواتە بۆ چەندین دەیەیە کە حکومڕانی لە عێراقدا ناسەقامگیر بووە. ئەمەش پێوەندی بەو کێشەیەوە هەیە کە فرەییەکی زۆر لە وڵاتی عێراقدا هەیە، لەبەر ئەوە زۆر زەحمەتە سەرکردەیەك هەبێت کە پشتیوانی بکرێت لەلایەن سەرجەم توێژەکانی کۆمەڵگەی عێراقیەوە. بە دڵنیاییەوە بارودۆخەکە لە سەددامەوە بۆ مالیکی بریتی بوو لە گۆڕانی پشتیوانیکردنەکە لە سوننەکانەوە بۆ شیعەکان. پێموایە بە رادەیەکی گەورە ناسەقامگیری لە عێراقدا شتێکی حەتمیە ئەویش بەهۆی ئەو دابەش بوونەی لە نێوان هاووڵاتیانی عێراقدا هەیە، لەگەڵ بوونی رەوت و تەوژمی تایەفەگەری.. کە پێموایە لە ئێستادا لە هەر کاتێکی دیکەی مێژووی هاوچەرخ خراپتر بووە و عێراقیەکانیش بوونەتە قوربانی توندوتیژی تایەفەگەری. پرسیاری جێی سەرنج لەلای خەڵك و زانا سیاسییەکان ئەوەیە چ شتێك هۆکاری سەرهەڵدانی تیرۆریزمە، و چ شتێك وا دەکات گرووپێکی میلشیای تیرۆریستی دروست بێت، بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ بۆچوونەکە وابوو کە تیرۆریزم، و بە تایبەتی تیرۆریزمی خۆکوژی، دەرئەنجامی داگیرکاری دەرەکییە، چونکە تیرۆریزمی خۆکوژی نەبوو تاوەکو بوش بڕیاری نەدا بە داگیرکردنی وڵاتەکە. لەبەر ئەوە بۆچوونەکە ئەوەبوو بە کشانەوەی هێزەکانی ئەمریکا- لە عێراقدا- ئەوا پاڵنەری ئەنجامدانی هێرشی خۆکوژی لە ئارادا نامێنێت، بەڵام واقیعەکە ئەوەیە لەو کاتەوەی کە هێزەکانی ئەمریکا کشاونەتەوە، ئەوا هێرشی خۆکوژی رانەوەستاوە. کێشەکە ئەوەیە داگیرکاری دەرەکی بووەهۆی خراپتربوونی هەڕەشەی تیرۆریزم، و کاتێك داگیرکاریە دەرەکیەکەش کۆتایی هات، ئەوا بۆشاییەکی دەسەڵاتی دروست کرد کە بووە دۆخێکی لەبار بۆ ئەوەی هێرشی تیرۆریستی ئیستغلالی بکات، و من هیچ بیرۆکەیەکم نییە کە چۆن هێزە دەرەکیەکان هاوکاری وڵاتی عێراق بکەن. کاتێك ئێمە عێراقمان داگیرکرد، ئەوا نەمانتوانی

هەڕەشـــەی تیرۆریستی کەم بکەینەوە، و بگرە لە هەندێ رووەوە زیاترمان کرد، کاتێکیش لەو وڵاتە کشاینەوە، ئەوا بە هیچ شێوەیەك تیرۆریزم بەرەو کەمبوونەوە نەچوو، چونکە کەس نەبوو جڵەوەکە بگرێتەدەست و مالیکیش بێتوانا بوو لە ســـەرکوتکردنی توندڕەوە سوننەکان، لەبەر ئەوە من لەم رووەوە گەشـــبین نیم بەوەی هێزە دەرەکیەکان کارێکیان پێ بکرێت. بە داخەوە ئەمە کێشەیەکی درێژخایەنە.

*** ئایا داگیرکردنی ئەم شـــارانە لەلایەن تیرۆریســـتانەوە شتێکی چاوەڕوان کراوبوو؟**

- لە راســـتیدا ئەمە تەواو جێی سەرســـوڕمانی بوو- بە هیچ شـــێوەیەك چاوەڕوان کـــراو نەبوو-، بـــە هەزارەها گرووپی تیرۆریســـتی هەبوون لە مێژووی هاوچەرخەدا، لە دوای کۆتایی ساڵانی شەستەکانی سەدەی رابردووەوە، کە ویســـتویانە لە رووی سیاســـییەوە گەشە بکەن، بەڵام هەرگیز نەمبینیوە ئەوان بەرەوپێشچوونی سیاسی بەدەست بهێنن و شاری گەورە بگرنەدەست و ببنە هەڕەشە بۆ سەر حکومەت.

*** ئەگەر دەوڵەتی ئیســـلامی لە عێراق و شـــام(داعش) ســـەرکەوتوو بن لە داگیرکردنی بەشێکی عێراق و سوریا، ئەوا دەوڵەتی ئیســـلامی دادەمەزرێنن و ئەوکاتە سوریا و عێراق وەك دوو وڵات نامێنن، ئایا دووبارە داڕشـــتنەوەی نەخشەی ئەم وڵاتانە چ ئاکامێکی لێدەکەوێتەوە؟**

- بـــە زۆری شـــێوازی کۆتایـــی هاتنـــی گرووپێکی تیرۆریســـتی، و شێوازی داکشانی هەڕەشەی تیرۆریستی لەسەر دەســـتی حکومەت روونادات، واتە ئەوە حکومەت نییە کە بە کوشتنی سەرکردەکەیان یان بە گرتنی سەرجەم ئەندامەکانیان یاخود بە کوشتنی ئەندامەکانیان کۆتاییان پـــێ بهێنێت، بەڵکـــو ئـــەوەی روودەدات ئەوەیە گرووپە تیرۆریســـتیەکە خۆی خۆی دەکوژێت، چونکە کارەکان لە ســـنور تێدەپەڕێت و خەڵکانێکی زۆر دەکوژێت و خۆی لە خەڵکەکە دابڕێت. ئێوە ئـــەم حاڵەتە باش دەزانن، چونکە لـــە عێراقدا ئـــەوە خەڵکەکە بوو کە چەند ســـاڵێك پێش ئێســـتا دژی ئەل قاعیدە وەستایەوە، ئەمە باشترین گرەوە بۆ کۆتایی هێنان بە گرووپە تیرۆریســـتییەکان لە عێراق. چونکە تیرۆریستان بە کوشتنی خەڵکانێکی زۆر وا دەکەن خەڵکی لە دژیان بووەســـتنەوە و خۆیان رێك دەخەن لەسەر ئاســـتی شـــوێنەکانی خۆیان و ئەو کاتە پشتیوانییەکی کەمتـــر و کەمتر لە ئەندامانی ئەم گرووپانە دەکرێت. من پێموایە ئەگەری دابەش بوونی عێراق بۆ چەند ناوچەیەك لـــە ئارادایە، دابـــەش بوونێك کە رەنگدانـــەوەی فرەیی ئیتنییەکـــەی وڵاتەکە بێت. پێموایە لـــە مەودای دووردا توندڕەوەکان پشـــتیوانییەکی کەمتریان لێدەکرێت لەســـەر ئاســـتی نەتەوەیی، پێموایە زۆربـــەی عێراقیەکان رقیان لەم توندڕەوانەیە. لەبەر ئەوە ســـنورداریەك هەیە لەبەردەم توانای-ئەم توندڕەوانەدا- بۆ بەدەستهێنانی ئەندامی نوێ. و ئومێدەکە ئەوەیـــە رەوتەکە پتر دژی توندڕەوەکان بێت و ئەمەش پشـــتیوانی جەماوەری بۆ ئەوان کەم بکاتەوە و لە کۆتاییدا ببێتەهۆی ئەوەی تەنیا لە ناوچەیەکی بچووکی وڵاتەکەدا پشتیوانی جەماوەریان هەبێت. لە مەودای دووردا، ئەگەرچی ئەم جۆرە تیرۆریســـتانە، بەشێکی وڵاتەکەیان کۆنترۆڵ کردووە، ئەوا پێموانییە بتوانن حکومڕانی بکەن، چونکە تیرۆریستان هیچ کارێکی باش ناکەن، ئەوان تەنیا وێرانـــکاری دەکەن و کۆمەڵگە بنیـــات نانێنەوە، چونکە کاتێك تۆ سەرکردە دەبیت ئەوا پێویستت بە ژێرخان دەبێت، بە بـــاج دەبێت، بە رەزامەندی خەڵـــك دەبێت، کە ئەمانە لەبەردەســـتی تیرۆریســـتاندا نین. من دەبینم تیرۆریستان خاکیـــان داگیر کردووە، بەڵام ئایـــا دەتوانن حکومڕانیان بکەن، ئەمە مەسەلەیەکی تەواو جیاوازە.

بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ سەددام لە دەسەڵاتدا بوو، بەڵام بە دڵنیاییەوە نوێنەرایەتی بەرژەوەندی بەشی زۆری عێراقیەکانی نەدەکرد. ئێستاش مالیکی لە دەسەڵاتدایە، کە بە شێوەیەک لە شێوەکان خاوەنی پشتیوانی سیاسی نییە لەلایەن خەڵکی عێراقەوە

*** لەسەر ئاســـتی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی هاوپەیمانێتی دژی تیرۆر هەیە، بەڵام لە ئاســـت داعشدا هیچ بەرەیەك و هیچ هاوپەیمانێتیەك نابینرێت، پرسیارەکە ئەوەیە بۆچی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی لە ئاستی داعشدا بێدەنگە؟**

- سیاسەتی دەرەوەی ئۆباما ناجێگیرە، لەسەرەتادا من لە سیاسەتی ئەمریکا تێگەیشتم لەبارەی بەرەنگاربوونەوەی تیرۆریزمەوە، لە شـــەڕی دژە تیرۆردا ئێمە رامانگەیاند کـــە دژی هەموو جۆرە تاکتیکێکی تیرۆریزمین، چونکە خەڵکی بێتاوانی تێدا دەکوژرێت. چونکە ئەو کەسانە هەر کێیەك بن و هەر پاساوێکیشـــی بۆ بهێنرێتەوە ئەوا ئەمە هەڵەیە، من لەوە تێگەیشتم. بەڵام لە پێوەندیدا بە سوریاوە ئەوا سیاســـەتی دەرەوەی ئەمریکا لە ئاستی تیرۆردا رەق هەڵات. چونکە وەك ئێوەش دەزانن لە ســـوریادا ئەمریکا دووچاری تەنگژە بۆتەوە، چونکە لەلایەکەوە ئەســـەد بە جۆرێك لـــە جۆرەکان دوژمنـــی ئەمریکایە، و هاوکاری حزبـــوڵا دەکات و لەلایەن ئێرانەوە پشـــتیوانی لێدەکرێت. لەبەر ئەوە لە تێڕوانینی ئەمریکاوە ئەو میحوەری شیعەیە، هەڕەشەیەکی ستراتیژییە. سەرەتا ئەسەد دیکتاتۆرێکە بێ ئەندازە نامۆراڵیـــە کە بە دەیان هەزار- و بگرە زیاتریش- خەڵکی بێتاوانی لە وڵاتەکەیدا کوشتووە، کەواتە ئەمریکا زۆر دژی ئەســـەد بوو. بەڵام ئەسەد شەڕی لەگەڵ ئەو تیرۆریستانە کرد، کە هاوشـــێوەی ئەو تیرۆریستانەن کە ئێمە لە عێراقدا شـــەڕمان لە دژیان دەکرد دوای ئەوەی ئیدارەی بوش ئەو وڵاتـــەی داگیر کرد. ئۆباما بڕیاریدا کە تیرۆریستانی سوریا کێشەیەکی کەمتر دروست دەکەن بە بەراورد بە مانەوەی ئەســـەد لە دەسەڵاتدا، لەبەر ئەوە خەڵکانێکـــی زۆر لـــە ئەمریکا پشـــتیوانی یاخیبوانیان کرد دژی ئەســـەد، هەروەك رەنگە ئێوەش بزانن کە ئێمە

ئەم جۆرە تیرۆریستانە، بەشێکی وڵاتەکەیان کۆنترۆڵ کردووە، پێموانییە بتوانن حکومڕانی بکەن، چونکە تیرۆریستان هیچ کارێکی باش ناکەن، ئەوان تەنیا وێرانکاری دەکەن و کۆمەڵگە بنیات نانێنەوە

پشتیوانی سەربازی بۆ هەندێ لە گرووپەکانی یاخیبوان دابین دەکەین، ئەوانەی بانگەشەی ئەوە دەکەن کە میانڕەوترن لە هەندێ گرووپی دیکەی وەک داعش، بەڵام لە راستیدا زۆر زەحمەتە لێکیان جیابکەیتەوە و داعش هەندێ لەو چەکانەی دزیوە کە ئێمە بە یاخیبوانی دیکەمان داوە، لەبەر ئەوە زەحمەتە ئۆباما پاساو بهێنێتەوە بۆ ئەوەی کە ئەو لەگەڵ پشتیوانیکردنی یاخیبووندایە لە سوریا و دژی یاخیبوونیشە لە عێراق. لەبەر ئەوە ئێستا رەقهەڵاتنێك لە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکادا هەیە، لەلایەکی دیکەوە خواستێکی کەم هەیە لە ئەمریکا بۆ دەستێوەردانێکی دیکە. بە شێوەیەکی بەربڵاو وا لە ئیدارەی بوش دەڕوانرێت- نەك تەنیا لەلایەن دیموکراتەکانەوە، بەڵکو لەلایەن کۆمارییەکانیشەوە-، کە سیاسەتێکی باسك ئەستووری هەبوو کە بووەهۆی ئەوەی باجێکی گران بدرێت لە رووی ژیان و لە رووی بودجەوە، کە دەستکەوتێکی سنوورداریشی بەدەست هێنا. دوای ئەوەش عێراقمان جێهێشت و عێراقیش باشتر نەبوو... یاخیبوونی تێدا دروست بوو، لەبەر ئەوە ئەمریکییەکان زۆر بایەخ بە دەستێوەردانی دەرەکی نادەن، زۆربەی ئەمریکییەکان ئێستا لەگەڵ ئەوەدان فڕۆکەی بێفڕۆکەوان بەکار بهێنرێت، چونکە ئەمە دەبێتە هۆی زیاتر چەسپاندنی دەسەڵاتی ئەمریکا بە تێچوونێکی کەمتر. بەڵام من پێشبینی دەستێوەردانێکی بەرچاوی ئەمریکا ناکەم لە عێراقدا، لە بەشێکدا بەهۆی میراتی شکستخواردووی ئەمریکاوە، و لەبەشێکیدا بەهۆی ترس لە زیاترکردنی دەسەڵاتی شیعەوە، واتە نەك زیاترکردنی دەسەڵاتی مالیکی، بەڵکو ئێرانیش. ئەمریکا هەست دەکات دۆستێکی کەمی هەیە لە جیهانی ئیسلامیدا. چونکە نیگەرانی ستراتیژی هەیە لە پشتیوانیکردنی توندڕەوە سوننەکان و نیگەرانی هەیە لە پشتیوانیکردنی سەرکردە شیعەکان و میلیشیا شیعەکاندا. لەبەر ئەم هۆکارانە ئەوا خواستێکی کەم هەیە بۆ دەستێوەردانی ئەمریکا.

*** سیاسەتی هەڵەی حکومەت کەلێن بۆ ئەم جۆرە دۆخانە دروست دەکات، هۆکاری سەرەکی دۆخی سوریا و عێراق، ئەسەد لە هەڵبژاردنێکی رەمزیدا سەرکەوتنی بەدەستهێنا، و مالیکیش دەیەوێت لە رێی هاوپەیمانێتییەکی بنکەفراوان دەسەڵاتی لە دەستدا بێت، ئایا مانەوەی ئەسەد و مالیکی لە دەسەڵاتدا مەترسیە بۆ سەر ئایندەی عێراق و سوریا؟**

- پێموانییە مالیکی توانای کۆنترۆڵکردنی وڵاتەکەی هەبێت، بەڵام من نازانم کێ دەتوانێت کارێکی باشتر بکات، من سیاسییەکی دیکە شك نابەم کە سەرکەوتووتر بێت. من باوەڕم وانییە هۆکارە راستەقینەکە لە سەرکردەکاندا بێت، ئەگەرچی من دەزانم سەرکردەکان کارێکی باشیان نەکردووە، بەڵکو عێراق کۆمەڵێك کێشەی سیستماتیکی و مەترسیداری هەیە کە دەبنەهۆی ئەوەی هەر سەرکردەیەك لە ئاییندەدا دووچاری دژواری بێتەوە لە مەسەلەی حکومڕانیدا. پێموایە رەنگە باشترین گرەو بریتی بێت لە دابەشکردنی وڵاتەکە، چونکە ئەم وڵاتە زۆر دابەش بووە.

*** عێراق بە ئاڵۆزترین و مەترسیدارترین کاتدا تێدەپەڕێت، لەبەر ئەوەی لە ئێستادا دابەش بوونێکی گەورە و راستەقینەی ئیتنی و تایەفەگەری هەیە، ئەمەش عێراقی لاواز کردووە، ئایا تا چەند هەرەسهێنانی عێراق، دەبێتەهۆی دروستبوونی زۆنی تیرۆر کە مەترسی لەسەر سەرجەم جیهان دروست دەکات؟**

- ئەوە مایەی کێشەیەکی مەترسیدار دەبێت، چونکە دەوڵەتی شکستخواردوو پەناگەیەکن بۆ تیرۆریستان، زۆر ئاسانە تیرۆریستان هێرشێکی بچووك بکەن، چونکە دەتوانیت هێرش بکەیتە سەر خەڵکانێك کە کۆبوونەوەتەوە، لە بازاڕدا، و لە دوکان و سینەماکاندا، ئەمە کارێکی زەحمەت نییە لە هیچ وڵاتێکی دنیادا، چونکە تیرۆریستان توانایان هەیە بە ئەندازەیەکی بچووك زیان بگەیەنن، تەنانەت لە وڵاتێکی خۆسەپێنی وەك چینیشدا... لەبەر ئەوە حکومەتەکان نەیانتوانیوە رێگری لە هێرشە تیرۆریستیە بچووکەکان بکەن، دەوڵەتە شکستخواردووەکان مەترسیدارن، لەبەر ئەوەی کارئاسانی دەکەن بۆ هێرشێکی تیرۆریستی گەورەتر. ئەو بیرۆکەیە لە ئەمریکادا هەیە کە رووداوەکانی ١١ی سێپتەمبەر روویان نەدەدا، ئەگەر ئەفغانستان پەناگەی بۆ هەموو جۆرە تیرۆریستان دەستەبەر نەکردایە، بۆ ئەوەی پێکەوە کۆببنەوە و مەشق بکەن و پلان دابنێن و کاتی خۆیان وەربگرن و پارە دابین بکەن، رووداوەکانی ١١ی سێپتەمبەر گرانترین هێرشی تیرۆریستی بوون لە مێژووی هاوچەرخدا لە رووی تێچوونەوە، کە ئەم هێرشەش پێویستی بە هەوڵی چەندەها کەس هەبوو بێ ئەوەی چاودێری بکرێن، لەبەر ئەوەی ئیستغلالی دەوڵەتی شکستخواردووی کرد لە ئەفغانستان. پێم وایە رەنگە هەمیشە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست رووبەڕووی هەڕەشەی تیرۆریزم ببێتەوە و هەمیشە نزیکن لە هەڕەشەی تیرۆریزمی نێودەوڵەتیەوە، بەڵام بوونی دەوڵەتی شکستخواردوو ئەوەندەی دیکە هەڕەشەکە سەختتر دەکات. چونکە دەبێتە دەرفەتێك بۆ ئەوەی پێکەوە کۆببنەوە و مەشق بکەن و پلان دابنێن و کاتی خۆیان وەربگرن و پارە دابین بکەن، و هێرشێکی پێشکەوتوو ئەنجام بدەن، ئەمەش نەك تەنیا عێراقیەکان نیگەران دەکات، بەڵکو هەر کەسێك نیگەران دەکات کە بایەخ بە تیرۆریزم دەدات.

پێشبینی دەستێوەردانێکی بەرچاوی ئەمریکا ناکەم لە عێراقدا، لە بەشێکدا بەهۆی میراتی شکستخواردووی ئەمریکاوە، و لەبەشێکیدا بەهۆی ترس لە زیاترکردنی دەسەڵاتی شیعەوە، واتە نەك زیاترکردنی دەسەڵاتی مالیکی، بەڵکو ئێرانیش

پێم وایە رەنگە هەمیشە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست رووبەڕووی هەڕەشەی تیرۆریزم ببێتەوە و هەمیشە نزیکن لە هەڕەشەی تیرۆریزمی نێودەوڵەتیەوە، بەڵام بوونی دەوڵەتی شکستخواردوو ئەوەندەی دیکە هەڕەشەکە سەختتر دەکات

عێراق کۆمەڵێک کێشەی سیستماتیکی و مەترسیداری هەیە کە دەبنەهۆی ئەوەی هەر سەرکردەیەک لە ئاییندەدا دووچاری دژواری بێتەوە لە مەسەلەی حکومڕانیدا

مارەکردنی ژنی دووەم لە هەرێم مەرجدارە و لە دەرەوەی هەرێم ڕەهایە

د. سیراج شێخ ئەحمەد خەیلانی:
سەرۆکی لێژنەی ئەوقاف و کاروباری ئایینی لە پەرلەمانی کوردستان

بۆ ڕێگەگرتن لە مارەکردنی ژنی دووەم لە دەرەوەی دادگاکانی هەرێم پڕۆژەیاسای مەئزونی شەرعیمان ئامادەکردووە و ئەوەش لە هەموو وڵاتە ئیسلامی و عەرەبییەکاندا هەیە، بە بڕوای من بە چەسپاندنی ئەو یاسایە کێشەوگرفتەکان کەم دەبنەوە، ئەوکات لەدەست ئەو کەسانە ڕزگارمان دەبێت کە بەناوی جیاجیاوە ژن مارە دەکەن و خۆشیان لە بنەڕەتدا شارەزایی تەواویان لەسەر پرسە شەرعییەکەش نییە

بۆ مارەکردنی ژنی دووەم لە هەرێمی کوردستان بەپێی یاسا کۆمەڵێك مەرج دەستنیشان کراون کە تا ڕادەیەکی بەرچاو لە بەرژەوەندیی ئافرەتانە و پیاوان بە ئاسانی ناتوانن بڕیاری هێنانی ژنی دووەم بدەن، بەڵام لە لەدەرەوەی هەرێمی کوردستان بەپێی یاساکانی سەردەمی بەعس کاردەکرێ و لەو بوارەدا نەك هیچ ئاستەنگێکیان بۆ دانانرێ، بگرە ئاسانکاریشیان بۆ دەکرێ، ئەوەش بێگومان دیاردەی فرەژنی پتر دەکات و زێتر قەیرانی کۆمەڵایەتی لێدەکەوێتەوە. چالاکانی مەدەنی ئەو کارە بە پێشێلکردنی یاسا هەژمار دەکەن و خوازیاری سزادانی توندی ئەو کەسانەن کە بە هەر بیانوویەکەوە پەنا بۆ مارەکردنی ژنی دووەم دەبەن. سەرۆکی لیژنەی ئەوقاف و کاروباری ئایینیش لە پەرلەمانی کوردستان هێما بۆ ئەوە دەکات کە پرۆژەیاسای (مەئزونی شەرعی)یان ئامادە کردووە و گەر لە پەرلەمان پەسەند بکرێ، چیتر کەسانێك ناتوانن بەناوی مامۆستای ئایینییەوە ژن مارەبکەن. جەختیش لەوە دەکاتەوە کە ئەو کەسانەی کە لەدەرەوەی دادگانی هەرێمی کوردستان گرێبەستی مارەبڕینی ژنی دووەم تۆمار دەکەن، گەرچی لەڕووی شەرعەوە ڕێپێدراوە، بەڵام ڕاکردنە لە یاسا و پێشێلکاری یاساش ڕووبەڕووی سزا دەبێتەوە.

«کاتێك لە دەرەوەی وڵات بووین، هاوسەرەکەم زوو زوو دەگەڕایەوە کوردستان و بۆ ماوەیەکی زۆر لە یەکتر دادەبڕاین، منیش داوام لە هاوسەرەکەم کرد بە یەکجاری بگەڕێینەوە کوردستان و کۆتایی بەو جودابییە بهێنین، ئەو مەرجی ئەوەی بۆ دانام کە خانووەکەم بە ناویەوە بکەم، منیش لەبەرخاتری منداڵەکەم ڕازی بووم، دوای ئەوەی گەڕاینەوە بۆ کوردستان، دیسان جاربەجار بە بیانووی جۆراوجۆر خۆی ون دەکرد، منیش هیچ گومانم لێی نەبوو، تاوەکو پێش چەند ڕۆژێك چوومە فەرمانگەی ڕەگەزنامە بۆ کاروباری کچەکەم، دیتم ناوی ئافرەتێك داخیلی (سورەت قەید)ـەکەمان کراوە، ئیتر بۆم دەرکەوت مێردەکەم بەنهێنی ژنی دووەمی لەمەخموور مارە کردووە، دوای شکات کردنم، ئێستا کێشەکەمان لەدادگایەو سەرم لەوە سوڕماوە چۆن دادگای ئێرە تەسدیقی ئەوجۆرە هاوسەرگیرییەی کردووە؟».

ئەوە قسەی ئافرەتێك بوو بە ناوی (چیمەن م). ئەو خۆی بە نموونەیەکی زیندووی قوربانیبوونی ئەو هاوسەرگیرییە نهێنییە دەزانێت کە هەندێك لە پیاوان بۆ هێنانی ژنی دووەم پەنا بۆ دەرەوەی هەرێمی کوردستان دەبەن. گوتیشی: «ئاخر دادگا و یاسای کەرکووك و مەخموور بۆ دەبێت لەگەڵ هەولێر جیاواز بێت؟ لەگەڵ ئەوەشدا من پێشنیار دەکەم لە پەرلەمانی کوردستان بەپێی یاسا سزایەکی زۆر توند بۆ ئەو پیاوانە دابنێن کە بە نهێنی ژنی دووەم دەهێنن، جا ئەو کارەیان لەناو هەرێم کردبێت، یاخود لە دەرەوەی هەرێمی کوردستان پێویستە دوای ئاشکرابوونی پەلکێشی بەردەم دادگا بکرێن».

بەیان ناسیح، وەك توێژەری کۆمەڵایەتی لە بەشی توندوتیژی خێزانی و کاروباری کۆمەڵایەتی لە (ستۆکهولم)ی پایتەختی سوید، سەبارەت بە هەمان پرس دەڵێت: «کوردستان وەکو بەشێکی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست سیستەمێکی پیاوسالاری بەڕێوەی دەبات و پەیوەندییەکانی ناو خێزان و کۆمەڵگە و دەسەڵاتیش لەناخی ئەم سیستەمە سەرچاوە دەگرێ. لەم سیستەمەدا رەگەزی مێ بەشێکە لە موڵکی خاوەن دەسەڵات و بوونی خۆی وەکو کائینێکی سەربەخۆ ناتوانێ بسەلمێنێ، نە لەڕووی لەش و ئیکۆنۆمی و نە لەڕووی مافە سەرەتاییەکانییەوە. ئەم سیستەمە ئەندامەکانی لە سەرەتاوە بەشێوەیەکی نایەکسان و نادادپەروەرانە پەروەدە دەکات و لەسەر جیاوازیی رەگەزی نێر و مێ دروست بووە».

بەیان ڕایوایە ئەو هەوڵانەی کە حکومەتی کوردستان لە ساڵی ٢٠٠٦ دەستی پێکرد بۆ پێشگری لە توندوتیژی دژی ئافرەتان هەتا ئێستا نەیتوانیوە ئەو سیستەمە بلەقێنێ کە ئافرەت وەکو کالا و موڵکی خێزان دەژمێرێ. ئەو یاسایەش کە ڕێ بە فرەژنی دەدات، لە کەشوهەوایەکی لەوجۆرەدا لەدایکبووە کە هەڵبژاردن و پەیوەندیی هاوسەرگیری تەنیا بەدەست پیاوانە. واتە هاوسەرگیرییەك کە لەسەر بنەمای خۆشەویستی و لێکتێگەیشتن دروست بێت، بووەتە شتێکی دەگمەن و زیاتر سیستمی نەریتی و نێرسالاری وایکردووە ئافرەت وەك کاڵا کڕیار و فرۆشیاری هەبێت.

ئەو کۆمەڵناسە لە درێژەی قسەکانیدا سەبارەت بە ڕەزامەندیی ئافرەت بۆ هاوسەرگیری دووبارەی هاوسەرەکەی گوتی: «لە کۆمەڵگەی نەریتی ئەگەر

ژن لە هاوســـەرەکەی جیا بێتەوە، ناتوانێ بەتەنها بژی. گەڕانەوەشـــی بۆ ماڵی باوك و برای بۆ زۆربەی ژنان ئیهانەیەکی گەورەیە. کێشـــەی منـــداڵ و پەروەردەی کۆمەڵایەتیش ژنی وا بارهێناوە پێیوایە هەرچۆنێ بێت، باشـــترە نیو پیاوی هەبێت، نە وەك هیچی نەبێت. دەنا ئەوەی کە دەڵێن ژنـــی یەکەم بە هێنانی ژنی دووەمی هاوسەرەکەی ڕازییە زۆر لە ڕاستییەوە دوورە».

ســـەبارەت بەو پیاوانـــەش کە لـــە دەرەوەی هەرێمی کوردستان هاوسەریی دووەم مارەدەبڕن، گوتی: «ئەوەی کە مەلاکانی کوردســـتان ژنهێنانی دووەم مارە ناکەن، مایەی دڵخۆشـــییە کە زانای ئایینی وا هەیە هەست بە بەرپرســـیاریەتی مرۆڤایەتی دەکات. بەڵام کێشەکە تەنیا مارەکردنی ژنی دووەم لـــە دەرەوەی هەرێم نییە، بەڵکوو کێشەکە زیاتر ئەو جۆرە پیاوانەن کە فرەژنی بە مافی خۆیان دەزانن و کەسانی دەوروبەری ئەو پیاوانەن کە لێی بێدەنگ دەبن. ئەوان ئەوەندە هەســـتیار نین کە بزانن لەژێر ئەو کارەدا دەکرێ چەندین تاوانی جۆراوجۆر ئەنجام بدرێ، لەوانە منداڵ بەشـــوودان، خۆکوشـــتن و خۆ ســـووتاندن، یان هاندانی خۆکوشتن و خۆسووتاندن. بەداخەوە لە ئەمڕۆدا خێزانی وا زۆرن کە لەبەر هەژاری، نەزانین، یان بە بیانووی پاراستنی شەرەف ئامادەن کچ و هاوسەر و خوشـــکی خۆیان تووشی کارساتی ئاوها بکـــەن. گۆڕینی عەقڵی نەریتی و نێرســـالاری کاتی دەوێ، بەڵام ئەوانەی دەبنە قوربانی بڕیاری ئەو عەقڵە، یان دەبنە قوربانی نامووس و شـــەرەف، ناکرێ پشتیان تێبکـــرێ و چـــاوەڕێ بین تا ئەو عەقڵـــە دەگۆڕێ. لێرەدا پێویســـتە پێداچوونەوەی توندی یاسایی بکرێ، تا ئەو پیاوانە وا بەئاســـانی کارەکانیان بۆ نەچێتەسەر. هەروەها بەرزکردنەوەی ئاستی هوشیاریی تاك لەکەناڵی جیـــاوازەوە زۆر گرنگـــە. بەو هیواوەی ڕای گشـــتی خەڵکی کوردســـتان بگاتە ئەو ئاســـتەی کە فرەژنی و هەموو جۆرەکانی توندوتیژی ئیدانە بکەن و بە فشاری یاسایی هەوڵی نەهێشتنی ئەو دیاردەیە بدەن».

چالاکی بواری ئافرەتان بەهار عەلی، مارەکردنی ژنی دووەم لـــە دادگاکانی دەرەوەی هەرێمی کوردســـتان بۆ چەند هۆکارێك دەگەڕێنێتەوە و دەڵێت: «لەیاسایی باری کەســـی لە هەرێمی کوردستان فرەژنی سنووردار کراوە و لەبەر ئەوەی مەرجەکانی قورســـن، ئەو پیاوانەی کە بەنیازن ژنی دووەم بهێنن دەچن لە دادگاکانی دەرەوەی هەرێمی کوردســـتان مارەی دەکەن، من خۆم ماوەکانی ڕابردوو بەدواداچوونێکم بۆ کەیسەکانی فرەژنی کرد، گەیشتمە ئەو ئەنجامەی کە تۆمارکردنی فرەژنی لـــە دادگاکانی هەرێمی کوردســـتاندا زۆر کەم بۆتەوە، بەڵام لە دادگاکانی دەرەوەی هەرێمی کوردستان زیادی کردووە».

بەهـــار عەلی باس لـــەوە دەکات کە «لـــە دادگاکانی گەرمیاندا لەساڵی (٢٠١٣) حاڵەتی هێنانی ژنی دووەم سفر بووە، بەڵام ژمارەیەکی زۆر لە پیاوان لەدادگاکانی دیکەی دەرەوەی هەرێم ژنی دووەمیان مارە کردووە».

گوتیشـــی: «زۆربـــەی ئەو پیاوانەی کـــە ژنی دووەم دەهێنن، کچێك دەهێنن کە تەمەنی لە ژێر ١٨ ســـاڵانەو دەچن لـــە دادگاکانی دەرەوەی هەرێـــم مارەی دەکەن، چونکە دادگاکانـــی دەرەوەی هەرێمی کوردســـتان لە زۆربەی یاســـاکاندا پشت بەیاســـا کۆنەکان دەبەستن و ئەمەش وایکردووە کە بەشێکی زۆر لە پیاوان لەهەرێمی کوردستان بۆ ئەوەی لە یاسا نوێیەکان ڕابکەن، ڕوو لـــە دادگاکانی ناوچەکانـــی دەرەوەی هەرێمی کوردســـتان بکـــەن، تەنانـــەت زۆربەی ئەو پیاوانەی کە لەلای مامۆستایانی ئاینی ژنی دووەم مارە دەکەن دەچن لە دادگاکانی ناو هەرێمی کوردستان تەسدیقی دەکەن، چونکە بابەتەکـــە دەبێتە ئەمری واقیع و ئەو کەسە ژنی لەلای مەلا مارە کردووە و منداڵیشـــی هەیە، ئیتر کێشـــەکە لە مەحکەمە دەبێتە ئەمری واقیع و بۆی تەسدیق دەکەن» .

بەهار هێمای بۆ ئەوەش کرد کە یاسای باری کەسی و بەرەنگاربوونەوەی توندوتیـــژی لەهەرێمـــی کوردســـتان جێبەجێدەکرێن، ســـەرەڕای ئەوەش ڕێگری لە هێنانی ژنی دووەم لاوازە، بۆیە بە پێویستی زانی بڕیارێکی بوێرانە بدرێت بۆ ئەوەی وەکوو ئەورووپا یاســـایەك دابڕێژن کە کەس نەتوانێت ژنی دووەم بهێنێت.

پێشنیار دەکەم لە پەرلەمانی کوردستان بەپێی یاسا سزایەکی زۆر توند بۆ ئەو پیاوانە دابنێن کە بە نهێنی ژنی دووەم دەهێنن، جا ئەو کارەیان لەناو هەرێم کردبێت، یاخود دەرەوەی هەرێمی کوردستان پێویستە دوای ئاشکرابوونی پەلکێشی بەردەم دادگا بکرێن

وەکو ئەنجومەنی باڵای خانمان چەندجارێک لەگەڵ ئەنجومەنی دادوەری و لایەنە پەیوەندیدارەکانی دی لەسەر ئەو بابەتە کۆبوونەوەمان کردووە، بۆ ئەوەی تەعلیماتێک بۆ ڕێگەگرتن لەو کارە دەربکرێت، بەڵام نەگەیشتووینەتە هیچ ئەنجامێک، چونکە کە ئەو ژنە لەدەرەوە چ لای مەلا و چ لەدادگا مارەدەکرێت، ناتوانرێت ئەو عەقدە بەتاڵ بکرێتەوە

پەرلەمانتار د. سیراج شێخ ئەحمەد خەیلانی سەرۆکی لیژنەی ئەوقاف و کاروباری ئایینی لە پەرلەمانی کوردستان، سەرەتا ئاماژە بەوە دەکات کە ئەو کەسانەی لەدەرەوەی دادگاکانی هەرێمی کوردستان گرێبەستی مارەبڕینی ژنی دووەم تۆمار دەکەن، خۆیان لەو یاسایانە ڕزگاردەکەن کە لەهەرێمی کوردستان چەسپاوە، ئەوەشی بە سەرپێچی یاسایی ناوبرد. هاوکات گوتی: «لە ڕووی شەرعییەوە مارەبڕین ئیجاب و قبووڵە، چ لە ناو دادگاکانی هەرێمی کوردستان بێت، و چ لە دەرەوەی ئەو دادگایانە، واتا لەڕووی شەرعییەوە ئاساییە کەسێك بچێت لە دەرەوەی هەرێمی کوردستان ژنی دووەم مارەبکات، بەڵام لەڕووی یاساییەوە ڕاکردنە لەیاسا .ئێستا کەسانێك پەیدابوون کە ژنی دووەم لە دەرەوەی دادگا مارە دەکەن، ئێمە بۆ ڕیگەگرتن لە مارەکردنی ژنی دووەم لە دەرەوەی دادگاکانی هەرێم پڕۆژەیاسای مەئزونی شەرعیمان ئامادەکردووە و ئەوەش لە هەموو وڵاتە ئیسلامی و عەرەبیەکاندا هەیە، بە بڕوای من بە چەسپاندنی ئەو یاسایە کێشەو گیروگرفتەکان کەم دەبێتەوە، چونکە ئەو کەسەی دەبێتە مەئزونی شەرعی پێویستە لەڕووی یاساییەوە دەستنیشان کرابێت و کەسێك بێت هەموو بنەماکانی یاسایی تێدابێت، ئەوکات لەدەست ئەو کەسانە ڕزگارمان دەبێت کە بەناوی جیاجیاوە ژن مارە دەکەن و خۆشیان لە بنەڕەتدا شارەزایی تەواویان لەسەر پرسە شەرعییەکەش نییە، بۆیە هیواخوازم لەم خولەی پەرلەماندا ئەو پرۆژەیاسایە دەنگی تەواو بەدەست بهێنێت و بتوانرێت بە ڕێگەیەکی یاسایی ئەو پرسە چارەسەر بکرێت)).

توێژەری کۆمەڵایەتی هەوار عەلی ڕایوایە زیاتر کێشەکە لە چوارچێوەی ئەوەدا کورت دەبێتەوە کە هەندێك لە پیاوان بۆ ئەوەی تووشی ڕێکارە یاساییەکان نەبن، دەچن لە دادگاکانی دەرەوەی هەرێمی کوردستان ژن مارە دەکەن، جەختیشی لەوە کردەوە کە «مارەکردنی ژنی دووەم لە دادگاکانی دەرەوەی هەرێمی کوردستان نەبووەتە دیاردە و تەنیا چەند حاڵەتێکی دیاریکراوە، بەڵام ئەگەر ڕێگری لێ نەکرێ، لە حاڵەتەوە دەبێتە دیاردە، بۆیە ئەرکی حکومەت و میدیاکان و ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنییە کار لەسەر ئەو گرفتە بەشێوەیەکی گشتی بکەن، چونکە ئەوەی زۆر گرفتەکە قووڵ دەکاتەوە، ئەوەیە کە پیاوان کەمترین و سادەترین مافی ئینسانی بە ئافرەت ڕەوا نابینن، لەبەر ئەوە پێویستە حکومەت و میدیا و ڕێکخراوەکانی مەدەنی هەڵمەتێکی گشتیگر بۆ وشیارکردنەوەی کۆمەڵگە دەست پێبکەن».

کۆسار کەریم ئەندامی ئەنجومەنی باڵای کاروباری خانمان، سەبارەت بە هەمان پرس بەمجۆرە ڕای خۆی خستەڕوو: «ئەگەرچی مارەکردنی ژنی دووەم و سێیەم لە دەرەوەی هەرێم لێرەو لەوێ دەبیستین، بەڵام نەبۆتە دیاردە، لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا ئێمە وەکو ئەنجومەنی باڵای خانمان ئیدانەی ئەو کارە دەکەین و لەدژی دەوەستینەوە و داواکارین تەقدیری یاسا بکرێت»، گوتیشی: «لەهەرێمی کوردستان هێنانی ژنی دووەم بەیەکجاری قەدەغە نەکراوە، بەڵکو مەرجدار کراوە، ئەو کەسانەی کە مەرجەکان دەیانگرێتەوە پێویست ناکات بچنە دەرەوەی هەرێم، بۆیە ئەوانەی ئەو کارە دەکەن بۆ خۆشیی خۆیان ژنی دووەم دەهێنن، ئیمەش وەکو ئەنجومەنی باڵای خانمان چەندجارێك لەگەڵ ئەنجومەنی دادوەری و لایەنە پەیوەندیدارەکانی دی لەسەر ئەو بابەتە کۆبوونەوەمان کردووە، بۆ ئەوەی تەعلیماتێك بۆ ڕێگەگرتن لەو کارە دەربکرێت، بەڵام نەگەیشتووینەتە هیچ ئەنجامێك، چونکە کە ئەو ژنە لەدەرەوە چ لای مەلا و چ لەدادگا مارەدەکرێت، ناتوانرێت ئەو عەقدە بەتاڵ بکرێتەوە».

یاسای باری کەسی و بەرەنگاربوونەوەی توندوتیژی لەهەرێمی کوردستان جێبەجێدەکرێن، سەرەڕای ئەوەش ڕێگری لە هێنانی ژنی دووەم لاوازە، بۆیە پێویستە بڕیارێکی بوێرانە بدرێت بۆ ئەوەی وەکوو ئەورووپا یاسایەک دابڕێژن کە کەس نەتوانێت ژنی دووەم بهێنێت

زۆربەی ئەو پیاوانەی کە لەلای مامۆستایانی ئاینی ژنی دووەم مارە دەکەن دەچن لە دادگاکانی ناو هەرێمی کوردستان تەسدیقی دەکەن، چونکە بابەتەکە دەبێتە ئەمری واقیع و ئەو کەسە ژنی لەلای مەلا مارە کردووە و منداڵیشی هەیە، ئیتر کێشەکە لە مەحکەمە دەبێتە ئەمری واقیع و بۆی تەسدیق دەکەن